

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.147.091.321:80

Світлана Олексіївна ЖИЛА

Svitlana ZHYLA

ЛЕКЦІЯ-МИСТЕЦЬКИЙ ПОЛІЛОГ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ УНІВЕРСИТЕТІВ

LECTURE-ART POLIOLOGY AT THE PHILOLOGY FACULTIES IN UNIVERSITIES

У статті схарактеризовано лекцію–мистецький полілог як активну форму вивчення літератури в закладах вищої освіти, розкрито особливості діяльності суб'єктів цієї навчальної форми, окреслено вимоги до лекції, визначено функції, названо оптимальні методи і прийоми, які застосовуються викладачем під час її проведення. Методологія дослідження ґрунтується на концептуальних положеннях дидактики вищої школи, методах та формах організації навчання у закладах вищої освіти, на розробленій системі розвитку креативності майбутніх учителів літератури в контексті їхньої професійно-методичної підготовки.

Доведено, що лекція-мистецький полілог є поліфункційною, вона виконує такі основні функції: навчальну, розвивальну, виховну, діагностично-корекційну, контролювальну, комунікативну, самореалізаційну, самостверджувальну, плюральну, творчу, інтеграційну, фасилітаивну, сингулярну, інтерактивну, гедоністичну, адаптивну, соціалізаційну, емпатійну, емоційну та ін.

Полілог на лекції – це співробітництво учасників освітнього процесу, з одного боку – різних мікрогруп студентів, з іншого – студентів і викладача з метою спільної інтерпретації мистецьких творів, колективного пошуку розв'язання мистецьких проблем.

Добре підготовлена і майстерно проведена лекція-мистецький полілог формує освіченого, гармонійно розвиненого майбутнього учителя української мови і літератури, здатного до постійного оновлення наукових і мистецьких знань, умінь і навичок, професійної мобільності.

Для прикладу автор статті подає орієнтовний план лекції-мистецький полілог «Олександр Довженко – великий син українського народу: художник, кіносценарист і кінорежисер, письменник». Ця лекція складається із різних мистецьких блоків – літератури й суміжних із нею мистецтв: образотворчого, театрального, кінематографічного. Обґрунтовано, що ця лекція одночасно є й колективною: майбутні учителі літератури об'єднуються у творчі мікрогрупи, які характеризують спільно з викладачем певні мистецькі блоки.

Ключові слова: лекція-мистецький полілог, суб'єкт лекції, функції лекції, вимоги до лекції, оптимальні методи і прийоми, мистецькі блоки, мікрогрупи студентів.

The author of this article characterizes the lecture-artistic polylogue as an active form of studying literature in institutions of higher education, reveals the peculiarities of the activities of the subjects of this educational form, outlines the requirements for the lecture, defines its functions, names the optimal methods and techniques used by the teacher during its conduct.

The research methodology is based on the conceptual provisions of higher school didactics, methods and forms of teaching organization in higher education institutions, on the developed system of creativity development of future teachers of literature in the context of their professional and methodological training.

It is proved that the lecture-art polylogue is multifunctional, it performs the following main functions: educational, developmental, educational, diagnostic-corrective, control, communicative, self-realization, self-affirmation, plural, creative, integrative, facilitative, singular, interactive, hedonistic, adaptive, socialization, empathic, emotional, etc.

A polylogue at a lecture is a collaboration of participants in the educational process, on the one hand – different microgroups of students, on the other – students and a teacher for the purpose of joint interpretation of works of art, collective search for solutions to artistic problems.

A well-prepared and skillfully conducted lecture-art polylogue forms an educated, harmoniously developed future teacher of the Ukrainian language and literature, capable of constant updating of scientific and artistic knowledge, abilities and skills, professional mobility.

For example, the author of the article presents an approximate plan of the lecture-artistic polylogue «Olexandr Dovzhenko – a great son of the Ukrainian people: artist, screenwriter and film director, writer». This lecture consists of various artistic blocks – literature and arts related to it: visual, theatrical, cinematographic. It is well-founded that this lecture is also collective: future teachers of literature unite in creative microgroups, which together with the teacher characterize certain artistic blocks.

Key words: lecture-art polylogue, subject of the lecture, functions of the lecture, requirements for the lecture, optimal methods and techniques, artistic blocks, microgroups of students.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У закладах вищої освіти лекція традиційно є однією з найважливіших форм вивчення тієї чи іншої дисципліни. На філологічних факультетах університетів лекція у процесі вивчення літератури має бути не лише струнким, логічним завершеним, науково обґрунтованим, послідовним і систематизованим викладом певної наукової проблеми, теми чи розділу, а передусім вишуканим мистецтвом слова, поєднаним з суміжними образотворчостями.

За Вікіпедією, полілог (грець. polys – багато, грець. logos – слово) – форма мовлення, яка характеризується зміною висловлювань декількох мовців і безпосереднім зв'язком висловлювань з ситуацією.

На нашу думку, специфіка вивчення літератури на філологічному факультеті та й власне на всіх мистецьких факультетах – театральному, кінематографічному зобов'язує викладача літератури практикувати такі форми, як лекції-мистецькі полілоги. Мистецький тип аудиторії спонукає професорів і доцентів організовувати і проводити лекції-мистецькі полілоги, які допоможуть здобувачам освіти швидко адаптуватися в мистецькому середовищі.

Лекції-мистецькі полілоги – це тлумачення, розкодування художнього твору через діалоги з фольклором, історією, філософією, психологією та суміжними мистецтвами за допомогою таких методів інтерпретації, як міфологічний, архетипний, психоаналітичний, структуральний, духовно-

історичний, текстуальний, деконструктивний, феміністичний, гендерний тощо.

Лекція – мистецьке багатоголосся – це багатосторонній обмін мистецькою інформацією, простір взаємодії обдарованих індивідуальностей, свідомостей, світоглядів для вияснення художнього твору й персоналії письменника.

Лекцію на мистецьких факультетах не можна розглядати як тільки засіб передачі інформації. Лекція на філологічному факультеті – це: 1) живий діалог викладача й здобувачів освіти – завжди ширший за накреслену схему, план; 2) засіб обміну мистецькими думками, під час якого зростає толерантність і повага до іншої думки; 3) засіб полеміки (дискусії) – виробляється гнучкість під час спілкування; 4) спосіб залучення студентів не тільки до навчальної, а й до творчої діяльності; 5) утвердження впевненості майбутніх учителів літератури у власних наукових і мистецьких (творчих) силах.

Отже, можна констатувати, що лекція – мистецький полілог виконує десятки функцій, назовемо лише найголовніші: навчальну, розвивальну, виховну, діагностично-корекційну, контролювальну, комунікативну, самореалізаційну, самостверджувальну, плюральну, творчу, інтеграційну, фасилітаційну, сингулярну, інтерактивну, гедоністичну, адаптивну, соціалізаційну, емпатійну, емоційну. Вона завжди є поліфункційною.

У полілогічній взаємодії активізуються пізнавальні процеси: сприйняття мистецького тексту, увага, асоціативна уява,

мистецька інтуїція, пам'ять, розвивається критичне мислення, емпатія.

Вимоги до лекції, зокрібно, й лекції-мистецький полілог: науковість; доступність; єдність форми й змісту; органічний зв'язок з іншими видами навчальних занять – семінарськими, практичними, лабораторними; доказовість і аргументованість; активізація мислення слухачів через проблемні мистецькі запитання для роздумів; чітка структура і логіка розкриття інформації; методичний підмурівок, тобто виведення головних думок і положень, висновків, повторення їх в різних формулюваннях; аналіз різних поглядів на розв'язання поставлених проблем; педагогічно доцільне використання суміжних мистецтв: музики, живопису, графіки, кіно, театру, архітектури, скульптури; емоційність викладу матеріалу; встановлення контактів для сумісного мистецького пошуку; педагогічно-мистецька цілісність: лекція як твір мистецтва (лекція як моноп'єса або колективна вистава), за допомогою яких студенти відкривають світ і себе в ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лекцією, як формою вивчення літератури опікувалися педагоги й методисти України: Анатолій Алексюк, Тетяна Туркот, Михайло Фіцула, Олена Семенов, Ольга Куцевол, Ольга Лілік, Юрій Бондаренко, Василь Шуляр, Ганна Токмань, Наталя Романишина. Водночас постає необхідність визначення особливостей такого виду лекції, як лекція-мистецький полілог у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Мета статті – дослідити особливості організації і проведення лекцій-мистецьких полілогів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Виклад основного матеріалу. Педагоги й методисти лекції класифікують за кількома критеріями.

За дидактичними завданнями лекції поділяють на вступні, тематичні, настановні, оглядові, підсумкові (Анатолій Алексюк, Тетяна Галушко, Зінаїда Курлянд, Тетяна Туркот).

За способом викладу навчального матеріалу педагог Тетяна Туркот виокремлює такі види лекцій:

- проблемні лекції;
- лекції-візуалізації;
- лекції-консультації;
- бінарні лекції;
- лекції-бесіди;
- лекції-дискусії;

– лекції із заздалегідь запланованими помилками;

– лекції-конференції;

– лекції-прес-конференції (Туркот, 2011: 199).

Методист Ольга Куцевол подає таку класифікацію лекцій за способом викладу навчального матеріалу:

– проблемна лекція;

– лекція-діалог;

– лекція-візуалізація;

– лекція-удвох;

– лекція-дискусія;

– лекція-ділова гра;

– лекція-консультація;

– лекція із заздалегідь запланованими помилками (Куцевол, 2006: 171).

Класифікацій лекцій є безліч. Але ні педагоги, ні методисти не виокремили такого виду лекції, як лекція-мистецький полілог.

Як відомо, за типом подачі матеріалу лекції поділяються на такі види:

– монологи (без акценту на реакцію здобувачів освіти);

– діалоги (постійна взаємодія зі студентами);

– дискусії (розкриття суперечностей у процесі проведення лекцій).

Ольга Куцевол стверджує: «... сучасна університетська лекція має бути співтворчістю, співроздумами лектора й аудиторії – двох суб'єктів, кожен з яких є носієм пізнавальної активності й передбачає її у своїх партнерах» (Куцевол, 2006: 171).

Нам здається, що це якраз частково й про означену нами лекцію-мистецький полілог, де два суб'єкти: харизматичний, яскравий лектор, наділений ораторським мистецтвом, культурною мовленнєвою і амбітний, гоноровий здобувач освіти (у кращому розумінні цих слів) зустрічаються в аудиторії, де аналізують мистецькі тексти. Лектор для цієї форми вивчення літератури має бути схожим на Бога Аполлона – заступника всіх мистецтв або на Калліопу, яку греки вважали королевою всіх муз і зображували її з короною на голові, схожою на лавровий вінок.

Пам'ятаймо: для лекції-мистецький полілог підходить тільки той викладач, який вільно (без конспекту) викладає матеріал, а головне вміє блискуче імпровізувати, чудово полемізувати, адже необхідність ведення дискусій виникає часто через незгоди в оцінках і думках студентів щодо різних мистецьких текстів. Лектор уміло має спрямувати дискусію на розв'язання проблеми, а не на «змагання» студентів поміж собою, але не нівелювати суперечливі думки про художні тексти, бо саме вони рухають дискусію вперед.

Умовою для успішного проведення лекції-мистецький полілог є якісний і комфортний психологічний рівень спілкування професора чи доцента зі здобувачами освіти. Особливістю такої лекції є орієнтація на диференціацію та індивідуалізацію навчання через систему консультаційних занять, до яких залучаються студенти певних мистецьких уподобань (у групі завжди знайдуться здобувачі освіти, які закінчили музичні, живописні, графічні школи, театральні студії тощо) чи епізодичних художніх зацікавлень. Консультації проводяться не тільки для майбутніх учителів літератури, об'єднаних для спільного виконання пошукових мистецьких завдань, а й для окремих студентів, які готують самостійні дослідження за певними мистецькими текстами (у науці живопис – це текст, кіно – текст, театр – текст).

Методи навчання для лекції-мистецький полілог є особливо важливими технологічними чинниками, оскільки саме через них декодуються художні твори й здійснюється колективна перцепція різних текстів. Для лекторів-майстрів доцільними можуть бути словесні, наочні, практичні, репродуктивні, проблемно-пошукові, методи самостійної роботи, методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності студентів, методи контролю і самоконтролю з мистецькою специфікою. Оптимальними для лекції-мистецький полілог, на нашу думку, є різні діалогічні методи: рольові ігри, діалоги, полілоги, дискусії, які сприяють розумовому розвитку студентів, передусім посиленню діалогічних якостей їхньої пізнавальної діяльності. Методи з міжмистецькою орієнтацією, які використовуються на лекції-мистецький полілог, не ізольовані один від одного, між ними існують органічні взаємозв'язки, взаємопереходи, взаємопроникнення. Оптимальний відбір і поєднання методів під час такої активної форми сприяють досягненню студентами мистецького матеріалу, набуттю умінь і навичок інтерпретації і творення різних текстів.

Художній світ літературних творів швидше відкривається, коли він розглядається у взаємозв'язках із різними мистецтвами за допомогою паралельної, послідовної чи змішаної інтеграції. Полі-мистецьке вивчення української літератури спрямоване на засвоєння основ художньої діяльності, сприяє розкриттю образного змісту різних видів мистецтв, встановленню асоціативних зв'язків між ними. Під час проведення лекції-мистецький полілог доцільними можуть бути такі прийоми, як інсценізація окремих уривків художнього

твору, мелодекламація, художнє читання текстів, виконання музичних ілюстрацій, демонстрація полотен художників, фрагментів ігрового кіно, художній аналіз мистецьких зразків.

Для прикладу подаємо орієнтовний план лекції-мистецький полілог «Олександр Довженко – великий син українського народу: художник, кіносценарист і кінорежисер, письменник».

Епіграф до лекції: Творчість Довженка – це передусім він сам. Яка обдарована людина! Змолоду вчитель, художник, потім кіносценарист і кінорежисер, письменник-прозаїк, памфлетист, драматург... Скрізь надзвичайний талант... (М. Рильський)

План

1. «Великість. Крилатість. Могуття духу» (О. Гончар)

Вступне слово виголошує викладач.

2. Олександр Довженко як художник. Портрети письменників: П. Тичини, В. Сосюри, М. Йогансена, В. Поліщука, І. Дніпровського в творчості графіка. Читання графічних робіт художника із застосуванням ілюстрацій або демонстрацій.

Виконують заздалегідь підготовлені студенти.

3. Олександр Довженко і театр. Розчарування. Повідомлення студента.

4. Силоне поле кінематографа: знахідки, злети, тріумфи і трагедії:

– Перші кроки в кіно. «Кіно – мистецтво «одержимих».

– «Звенигора»: «Картину я не зробив, а проспівав як птах» (О. Довженко)

– «Звенигора» – історична панорама України.

– Перегляд уривків фільму «Звенигора».

– «Арсенал» – «трагічна ода», «яку треба «почути» очима» (Б. Амангаль). Монтаж контрастних кадрів.

– «Земля» – це велична й глибока пісня» (французька дослідниця А. Філіп).

– Сценарій – лібрето «Землі».

– Демонстрація фрагментів кінофільму, який «класифікували одним з десяти найкращих фільмів всесвітньої кінопромисловості» (Л. Гмюр).

– «Земля» Довженка – твір генія»: Аналіз кінотексту митця крізь призму експресіонізму. Викладач.

– Художній фільм «Щорс». Демонстрація фрагментів кінофільму.

– Художньо-документальні фільми Олександра Довженка.

– Художнє читання напам'ять уривка дикторського тексту «Битва за нашу Радянську Україну» за вибором студента.

– Мелодекламація уривка дикторського тексту «Перемога на Правобережній Україні та вигнання німецьких загарбників за межі українських радянських земель» за вибором здобувача освіти.

– Відеосюжет «Гордість України. Довженко у світовому кінематографі» (фрагмент) як підсумок кінематографічної діяльності митця.

5. Переорієнтація на літературу (1942–1956). Народження Довженка-письменника.

– «Україна в огні» – «чорна перлина» Олександра Довженка.

– Відеосюжет про «Україну в огні».

– «Зачарована Десна» як «аполігія рідного краю, Землі Обігваної» (Роман Корогодський).

– Висновок: «Творча сила Довженка не знає меж» (Олесь Гончар): Голоси всесвітнього хоралу.

Як бачимо із орієнтовного плану лекції-мистецький полілог «Олександр Довженко – великий син українського народу: художник, кіносценарист і кінорежисер, письменник», вона складається із різних мистецьких блоків: літератури й суміжних із нею мистецтв: образотворчого, театрального, кінематографічного. Кожне мистецтво – це окремий діалог, а їхня сукупність – полілог. Із плану видно, що ця лекція одночасно є й колективною. Майбутні учителі літератури поділяються на творчі мікрогрупи, які характеризують разом з професором чи доцентом певні мистецькі блоки. Безперечно підготувати таку лекцію важко, її звучання має нагадувати злагоджений симфонічний оркестр, в якому викладач має бути вправним диригентом.

Лекція – мистецький полілог є естетичною орієнтацією студентів у мистецьких явищах, допомагає збагаченню їх досвідом творчості, сприяє формуванню механізму самоорганізації й самореалізації особистості. У центрі уваги навчального, розвивального, виховного, комунікативного процесу перебуває кожен здобувач освіти як особистість у своїй самотності й неповторності.

Креативний потенціал індивідуума визначається об'єктивними можливостями і внутрішньо особистісними чинниками, серед яких особливу роль відіграють здібності і ставлення до творчості. Впровадження мистецьких методів активного осягнення художніх одиниць пов'язане зі зміною освітньої парадигми. На лекціях-мистецьких полілогах вивчення історії української літератури перетворюється із предметно-центричного на

культуровідповідне. Відбувається переорієнтація студента зі сприймання готової інформації на набуття навичок самостійних мистецьких пошуків та практичного їхнього застосування. Технологія навчання перетворюється з вербальної на полімистецьку (вербальну й невербальну), набуває характеру педагогічного співробітництва (полілогова форма осягнення смислу мистецьких творів, авторських ідей).

Ця активна форма має свої типи – моделі занять, які об'єднані за подібними видами діяльності. Вид – це різновид навчальної діяльності студентів. І тут перед методистами розгортається цілина – неорані поля для знахідок, відкриттів і роздумів.

Переваги лекції-мистецький полілог:

– Скоординований відбір мистецького матеріалу і наукові способи його структурування й подачі.

– Можливість передавати великі обсяги художньої інформації, складної за змістом і вигадливої за формою компетентними в певній царині мистецтв студентами (тими, які закінчили музичні, образотворчі школи, театральні студії тощо).

– Велика кількість комунікантів, які виконують різні ролі, а також налагоджені контакти між ними.

– Розвиток внутрішнього діалогу і критичного мислення у майбутніх учителів літератури.

– Формування емоційного міжособистісного мистецького поля спілкування.

– Розкошування студентів у спільному пізнавально-рефлексивному просторі.

– Збільшення культурних смислів літературних текстів через обмін мистецькими думками, ідеями, інформацією.

– Колективне розкодування художніх текстів, особистісна відкритість комунікантів, спільна настанова на переживання ігрової, ділової, духовної єдності, пошук істини.

– Вільна структура діалогу, що надає кожному учасникові право вільно висловлювати свої думки.

– Можливість коригування змісту мистецького повідомлення, якщо студент його не до кінця зрозумів.

– Наявність майже миттєвого зворотного зв'язку і можливості відстежувати реакцію активних співрозмовників.

– Дотримання етичних компонентів комунікації: щанобливе ставлення до співрозмовника, неприпустимість стратегії, спрямованої на приниження однокурсника, уміння вислуховувати чужі повідомлення, аргументувати власні судження, цінувати заперечення опонентів тощо.

– Реалізація індивідуально-особистісного потенціалу майбутніх учителів української мови і літератури, їхня орієнтація на цінності міжособистісного полілогу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Лекція-мистецький полілог – це активна форма вивчення літератури на філологічних факультетах університетів. Вона завжди поліфункційна, забезпечує реалізацію багатьох функцій: навчальну, розвивальну, виховну, діагностично-корекційну, контролювальну, комунікативну, самореалізаційну, самостверджувальну, плюральну, творчу, інтеграційну, фасилітативну, сингулярну, інтерактивну, гедоністичну, адаптивну, соціалізаційну, емпатійну, емоційну та ін.

Сформулювали вимоги до лекції-мистецький полілог, схарактеризували особливості методики підготовки і проведення цієї активної форми вивчення літератури в закладах вищої освіти.

Для лекції-мистецький полілог оптимальними є різні діалогічні методи: полілоги, діалоги, дискусії, рольові ігри, а також мистецькі методи і прийоми, які спонукають до духовного спілкування через відповіді на питання мистецьких текстів. Полілог – це не тільки роздуми викладача й студентів у процесі колективної інтерпретації мистецьких творів, а ще й взаємодія внутрішнього «Я» особистості з художніми текстами, а отже, складні

полілогічні взаємини на рівні філософських, історичних, психологічних, мистецьких вимірів.

Лекція-мистецький полілог за своєю структурою нагадує художній твір, а полілоги у її царині набувають духовного, естетичного, морально-етичного, ділового, ігрового, інтелектуального забарвлення, емоційного, емпатійного звучання.

Викладач лекції – мистецький полілог має постати перед студентами у трьох іпостасях: як авторитетний знавець літератури і суміжних мистецтв (таких часто називають «ходяча» енциклопедія), талановитий актор і геніальний режисер. Тільки наділений «віялом» таких ролей лектор разом зі здобувачами освіти досягають високих результатів. Організуючи таку форму вивчення літератури, викладач демонструє свій власний діалог з мистецькими текстами, вступає в діалог «словесник-студент» як партнер по спілкуванню, спонукає до діалогу «студент-студент». Ці діалоги утворюють полілоги, які розкодовують мистецькі тексти, даруючи їм життя.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні методичних рекомендацій для організації і проведення подібних форм вивчення літератури на філологічних факультетах закладів вищої освіти: лекція-полімистецькі етюди, лекція-полемічні репліки.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА

1. Turkot TI (2011). Pedagogika vyshchoyi shkoly: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Kondor, 628. [Туркот ТІ (2011). Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 628].
2. Kutsevol OM (2006). Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv literatury: monohrafiya. Vinnytsya: Hlobus-Pres, 348. [Куцевол ОМ (2006) Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: монографія. Вінниця: Глобус-Прес, 348].

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор **Ольга ЛІЛІК**

Світлана Олексіївна ЖИЛА

ORCID 0000-0001-9266-4557

Доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
української мови і літератури,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)
E-mail: kafedra.ukr.movu@gmail.com

Svitlana ZHYLA

ORCID 0000-0001-9266-4557

Doctor of pedagogical sciences, Professor,
Professor of Department
of Ukrainian Language and Literature,
T. H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: kafedra.ukr.movu@gmail.com